

УДК 347.121.2

Федюк Л.В.*

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА В ПРИВАТНОМУ ПРАВІ СНД

Стаття присвячена проблемі особистих немайнових прав. Це питання досліджується шляхом аналізу і порівняння норм Цивільного кодексу України та країн СНД.

Ключові слова: особисті немайнові права, Цивільний кодекс, Співдружність незалежних держав.

Статья посвящена проблеме личных неимущественных прав. Этот вопрос исследуется путём анализа и сравнения норм Гражданского кодекса Украины и стран СНГ.

Ключевые слова: личные неимущественные права, Гражданский кодекс, Содружество независимых государств.

The article is dedicated to the problems of the personal non-property rights. This question has become by means of analyzing and comparisons the norm of Civil code of Ukraine and the countries of the Union of Independent States.

Keywords: personal non-property rights, Union of Independent States, Civil code.

Приватне право України в плані регулювання особистих немайнових відносин найбільш представлене Цивільним кодексом України. Даний законодавчий акт є оригінальним документом, який увібрав у себе світовий досвід цивілістики, в тому числі й української науки, а також врахував вітчизняні традиції цивільного права. Він не дублює жоден з існуючих цивільних кодексів держав СНД, регулювання особистих немайнових відносин не повторюється в законодавстві якоїсь іншої держави. Наочною ілюстрацією такого твердження може слугувати порівняння норм, які присвячені особистим немайновим правам Цивільного кодексу України та інших країн Співдружності.

Цивільний кодекс присвячує особистим немайновим правам цілу Книгу другу «Особисті немайнові права фізичних осіб» [1], яку, в свою чергу, складають три глави. Жоден з цивільних кодексів країн СНД не містить такого обсягу норм, які б стосувалися особистих немайнових прав. Більше того, ні одна держава немає такого цивільно-правового документу, який присвятив би особистим немайновим правам цілу частину нормативно-правового акту. В більшості випадків існують поодинокі статті, які регулюють особисті немайнові відносини, в кращому – це може бути окрема глава.

Кодекси держав СНД містять досить обмежену кількість цивільно-правових норм, що стосуються особистої немайнової сфери. Мало того, законодавці цих країн не передбачають регулювання особистих немайнових відносин цивільним правом.

Так, Цивільний кодекс Російської Федерації в частині 2 статті 2 говорить, що: «невід'ємні права і свободи людини та інші нематеріальні блага захищаються цивільним за-

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

конодавством, якщо інше не витікає зі змісту цих нематеріальних благ» [2]. Як видно, тут говориться про охоронну функцію, а якщо говорити про регулювання, то воно стосується тільки особистих немайнових відносин, які пов'язані з майновими.

Крім того, Цивільний кодекс Росії містить невелику кількість норм, які стосуються особистих немайнових прав: це тільки одна глава 8 підрозділу 3 розділу 1, що носить назву «Нематеріальні блага та їх захист», яку складають всього три статті: ст. 150 «Нематеріальні блага», де говориться про захист нематеріальних благ, ст. 151 «Компенсація моральної шкоди», ст. 152 «Захист честі, гідності та ділової репутації».

В главі 59 «Зобов'язання внаслідок заподіяння шкоди» є два параграфи, які стосуються особистих немайнових прав: це параграф 2 - «Відшкодування шкоди, заподіяної життю чи здоров'ю громадянина» та параграф 4 - «Компенсація моральної шкоди», окрім того, в кодексі зустрічаються окремі статті щодо даної сфери прав.

У більшості цивільних кодексів СНД, зокрема таких країн, як Таджикистан [3], Туркменістан [4], Киргизія [5], Вірменія [6], Білорусія [7], Азербайджан [8], Казахстан [9], Узбекистан [10], простежується чітке повторення позиції: «...цивільне законодавство регулює пов'язані з майновими особисті немайнові відносини (ст.1 кодексів Таджикистану, Киргизії, Вірменії, Білорусії, Казахстану; ст.2 – Туркменістану, Азербайджану, Узбекистану).

Таким чином, виникає думка, що особисті немайнові відносини, які не пов'язані з майновими, цивільним законодавством не регулюються.

Але далі в цивільних кодексах Таджикистану, Киргизія, Білорусії містяться положення: «...відносини, пов'язані із здійсненням та захистом невід'ємних прав і свобод людини та інших нематеріальних благ (особисті немайнові відносини, не пов'язані з майновими), регулюються цивільним законодавством, оскільки інше не витікає зі змісту цих відносин» (Ст.1 цивільних кодексів Таджикистану, Киргизії, Білорусії); чи норм цивільних кодексів Туркменістану, Киргизії, Білорусії твердять: «...відносини, пов'язані з існуванням та захистом невід'ємних прав і свобод людини та інших нематеріальних благ, регулюються цивільним законодавством (та іншими правовими актами), оскільки інше не витікає зі змісту цих відносин» (ст.1); а положення цивільних кодексів Казахстану та Узбекистану визначають: «...особисті немайнові відносини, не пов'язані з майновими, регулюються цивільним законодавством, оскільки інше не передбачено законодавчими актами чи не витікає зі змісту особистого немайнового відношення» (ст.1 ЦК Казахстану, ст.2 ЦК Узбекистану).

Отже, можна зробити висновок, що дані цивільні кодекси чітко не встановлюють регулювання особистих немайнових відносин, не пов'язаних з майновими, а лише допускають це регулювання, іншими словами – не заперечують.

Проте, наприклад, ч.2 ст.1 Цивільного кодексу Азербайджану говорить, що завданням даного Кодексу є регулювання і особистих немайнових відносин суб'єктів цивільного права. Але тут, як впливає з аналізу наступних статей, швидше всього йдеться про ті немайнові відносини, які пов'язані з майновими. Також згадувана ст.1 говорить про захист честі, гідності та ділової репутації фізичних осіб, захист їх особистого життя і права особистої недоторканості як завдання Кодексу, тобто відзначається охоронна функція. Таким чином, Цивільний кодекс Азербайджану дає розмиту картину про регулювання даної сфери відносин.

Якщо простежити закріплення особистих немайнових прав у конкретних правових нормах вищеназваних кодексів, то складається наступна картина.

Цивільні кодекси Киргизії та Туркменістану містять лише окремі статті, що стосуються особистих немайнових прав. Здебільшого ці норми виконують захисну, тобто

охоронну функцію: компенсацію моральної шкоди, захист особистих немайнових прав та інших нематеріальних благ; захист честі, гідності та ділової репутації; захист права на власне зображення; право на охорону таємниці особистого життя; відшкодування шкоди у випадку смерті потерпілого; відшкодування шкоди, заподіяної медичним закладом; відшкодування шкоди, заподіяної ушкодженням здоров'я (статті 16, 17, 18, 19, 20, 21 Цивільного кодексу Киргизії; ст.ст. 11, 15, 16, 17, 18, 1041,– 1042, 1049 Цивільного кодексу Туркменістану).

Проте, деякі норми носять регулятивний характер. Це, наприклад, ст.21 Цивільного кодексу Туркменістану, ст.54 Цивільного кодексу Киргизії «Ім'я фізичної особи», які регулюють правовідносини з приводу отримання, використання та зміни імені. Регулювання деяких особистих немайнових прав також закріплюється в ст.50 Цивільного кодексу Киргизії, яка носить назву «Особисті немайнові права та інші нематеріальні блага». Таким чином, можна зробити висновок, що цивільні кодекси Туркменістану та Киргизії охороняють та частково регулюють особисті немайнові відносини.

Таджикистан та Казахстан у своїх цивільних кодексах, на відміну від попередніх країн, крім статей, присвячують особистим немайновим правам окремі параграфи.

Так Цивільний кодекс Таджикистану містить в главі 6 «Об'єкти цивільних прав» параграф 8, який називається «Нематеріальні блага та їх захист». В ньому містяться статті, які закріплюють положення про матеріальні блага, компенсацію моральної шкоди, захист особистих немайнових прав, особисті немайнові права, які пов'язані з майновими, захист честі, гідності та ділової репутації, право на охорону таємниці особистого життя, право на власне зображення, право на недоторканість житла.

Кодекс Казахстану присвячує цим правам параграф 3 глави 20, який так і називається: «Особисті немайнові права». Параграф складається з таких статей: «Захист особистих немайнових прав», «Особисті немайнові права, які пов'язані з майновими», «Захист честі, гідності та ділової репутації», «Право на охорону таємниці особистого життя», «Право на власне зображення», «Право на недоторканість житла».

Як бачимо, даний параграф майже ідентичний тому, що виділяється в Цивільному кодексі Таджикистану. Крім того, дані два кодекси містять ще по два ідентичні параграфи: «Відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина» (параграф 2 глави 55 розділу IV статті 1100-1110 Цивільного кодексу Таджикистану; параграф 2 глави 47 розділу IV статті 936-946 Цивільного кодексу Казахстану) та «Відшкодування моральної шкоди» (параграф 4 статті 1115, 1116 Цивільного кодексу Таджикистану; параграф 4, статті 951, 952 Цивільного кодексу Казахстану). Цивільний кодекс Казахстану має ще один параграф - «Особисті немайнові права», який складає всього одна стаття «Захист особистих немайнових прав», і вона стосується колізії норм.

Як бачимо, норми цивільних кодексів Таджикистану та Казахстану стосуються здебільшого, за окремими винятками, охорони і захисту особистих немайнових прав, але регулювання їх все одно допускається, не заперечується даним кодексом.

В деяких країнах СНД норми, що стосуються особистих немайнових прав, складаються не тільки в статті, параграфи, але й в окрему главу.

Так Цивільний кодекс Азербайджану містить главу 60 «Відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю фізичної особи». Проте, хоча кодекс закріплює своїм завданням регулювання особистих немайнових відносин (ст. 1 Цивільного кодексу Азербайджану), стаття, яка справді здійснює це регулювання, всього одна і присвячена вона тільки одному особистому немайновому праву – праву на ім'я (ст. 26 Цивільного кодексу Азербайджану).

Кодекси Вірменії та Узбекистану, крім того, містять параграф «Відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина» (параграф 2 глави 60 розділу IX, статті 1077-1087 Цивільного кодексу Вірменії; параграф 2 глави 57 розділу III, статті 1005-1016 Цивільного кодексу Узбекистану), а Цивільний кодекс Узбекистану ще параграфи «Компенсація моральної шкоди» (параграф 4 глави 57 розділу III, статті 1021, 1022 Цивільного кодексу Узбекистану) та «Особисті немайнові права. Інтелектуальна власність» (параграф 2 глави 71 розділу VI, статті 1179 Цивільного кодексу Узбекистану), норми яких є колізійними. Дані кодекси включають, крім того, ще декілька окремих статей. Але з усіх взятих разом норм цивільних кодексів даних країн, що стосуються особистих немайнових прав, лише мізерна частина їх регулює ці права, бо майже всі вони носять характер охорони.

Можна зробити висновок: цивільні кодекси Киргизії, Туркменістану, Таджикистану, Казахстану, Вірменії, Азербайджану та Узбекистану охороняють особисті немайнові права, а регулюють лише декілька з них.

Цивільний кодекс Молдови у статті 2 закріплює, що «відносини, пов'язані зі здійсненням та захистом прав і основних свобод людини та інших нематеріальних благ, регулюються даним кодексом та іншими законами»[11]. Таким чином, на відміну від вищеназваних кодексів СНД, він не лише допускає регулювання особистих немайнових відносин, які не пов'язані з майновими, але й закріплює дане регулювання.

Правда, якщо дослідити весь цей нормативний акт, то можна побачити, що нормам, які регулюють особисті немайнові права, присвячено дуже мало статей: ст.28 «Ім'я фізичної особи», ст.29 «Використання імені», ст.516 «Право на інформування» та деякі інші, так що випереджає Цивільний кодекс Молдавії вищеназвані кодекси тільки одним положенням про регулювання нематеріальних благ, тим більше, що охороні даних прав цей Кодекс також не виділяє багато положень.

Повернемось до Цивільного кодексу України, який в ст. 177 відносить до об'єктів цивільних прав нематеріальні блага, а ст. 201 визначає, що «Особистими немайновими благами, які охороняються цивільним законодавством, є: здоров'я, життя, честь, гідність і ділова репутація; ім'я (найменування); авторство; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також інші блага, які охороняються цивільним законодавством». Особисті немайнові блага є об'єктом і особистих немайнових прав, і аналогічних правовідносин.

Чи передбачається даний об'єкт у цивілістиці країн СНД?

В таких державах, як Білорусія, Молдова та Туркменістан, про нематеріальні блага як об'єкти цивільних прав не згадується взагалі. В цивільних кодексах Росії (ст.128) та Вірменії (ст.132) міститься норма, яка відносить нематеріальні блага до об'єктів цивільних прав. Дані кодекси відносять до цих благ життя та здоров'я, гідність особистості, особисту недоторканість, честь і добре ім'я, ділову репутацію, недоторканість особистого життя, особисту і сімейну таємницю, право вільного пересування, вибору місця перебування і проживання, право на ім'я, право авторства та інші.

Азербайджанський законодавець говорить, що нематеріальні блага, які не виключені з цивільного обороту, можуть бути об'єктами цивільних правовідносин (ст.4). Думається тут маються на увазі блага, що можуть відчужуватися від особи, але нас цікавлять тільки ті немайнові блага, які тісно пов'язані з особою і не можуть від неї відокремлюватися, тобто особисті немайнові блага, а вони тут не передбачені, тим більше що кодекс не містить переліку немайнових благ.

Цивільні кодекси Таджикистану (ст. 140) та Казахстану (ст. 115) стверджують, що об'єктами цивільних прав можуть бути особисті немайнові блага і права.

Цивільний кодекс Киргизії в ст.22 відносить нематеріальні блага до об'єктів цивільних прав, а також вказує в ст. 23 «Об'єкти цивільних прав у цивільному обороті», що «особисті немайнові блага і права невідчужувані і не передаються іншим способом». На відміну від всіх вищеназваних цивільних кодексів, даний кодекс розмежовує поняття «нематеріальні блага» та «особисті немайнові права», що є важливим. Доказом цього є стаття 50, яка дає перелік нематеріальних благ: життя і здоров'я, гідність особистості, особиста недоторканість, честь і добре ім'я, ділова репутація, недоторканість особистого життя, особиста і сімейна таємниця, можливість вільного пересування, вибору місця перебування і проживання, а також особистих немайнових прав: право на користування своїм іменем, право авторства, право на ім'я, право на недоторканість твору.

Таким чином, проводячи порівняльний аналіз приватного права України та країн СНД щодо особистих немайнових прав, необхідно відзначити, що український законодавець набагато більше уваги приділяє особистій немайновій сфері, ніж це роблять законодавці інших держав Співдружності. Варто наголосити на тому, що приватноправова сфера регулювання немайнових особистих відносин України суттєво випередила в розвитку решту країн СНД, і цей факт залишається беззаперечним вже протягом багатьох років.

Список літератури:

1. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Істина, 2003. – 368 с.
2. Гражданский кодекс Российской Федерации. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2001. – 320 с.
3. Гражданский кодекс Республики Таджикистан. От 6 августа 2001 г. № 41. – www.medialaw.org.
4. Гражданский кодекс Туркменистана. От 17 июля 1998г. – www.aarhus.ngo-tm.
5. Гражданский кодекс Кыргызской республики. От 21 июля 1999 г. № 83. – www.fssn.ru.
6. Гражданский кодекс Республики Армения. От 5 мая 1998 г. – www.parliament.am.
7. Гражданский кодекс Республики Беларусь. От 7 декабря 1998 г. № 218-3. – www.pravo.by.
8. Гражданский кодекс Азербайджанской Республики. От 28 декабря 1999 г. № 779-1Г. – www.legal.az.
9. Гражданский кодекс Республики Казахстан. От 27 декабря 1994 г. – www.e.gov.kz.
10. Гражданский кодекс Республики Узбекистан. От 29.08.1996 г. № 257-1. – www.kodeks.uz.
11. Гражданский кодекс Республики Молдова. От 6.06.2002 г. № 1107-15. – www.law-moldova.com.